

**Epitome : International Journal
of Multidisciplinary Research**

ISSN : 2395-6968

Impact of Financial Literacy on India's International Trade

Researcher: Kolhe Prithviraj Bhimrao

Guide: Prof. Dr. Purushottam Deshmukh

Department of Economics

Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University,

Chhatrapati Sambhajinagar

Abstract :

This research paper examines the profound impact of financial literacy on India's international trade performance within the context of the 2025 global economy. While India is a rapidly growing economic power with significant roles in both export and import sectors, the study highlights that financial literacy—encompassing the management of foreign exchange, investment, and risk assessment—is the fundamental foundation for enhancing trade velocity and effectiveness. Data indicates that India's financial literacy rate stands at approximately 24%, significantly lower than the global average of 42%, which creates challenges for MSMEs and entrepreneurs competing against more financially literate nations like China and the US.

Keywords :

1. Financial Literacy
2. International Trade
3. Exports and Imports
4. Economic Development)
5. MSMEs

भारताच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर वित्तीय साक्षरतेचा प्रभाव

संशोधक

कोल्हे पृथ्वीराज भीमराव

मार्गदर्शक

प्रा.डॉ. पुरुषोत्तम देशमुख

अर्थशास्त्र विभाग

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ छत्रपती संभाजीनगर

प्रस्तावना

आजच्या जागतिकीकरणाच्या युगात प्रत्येक देशाला आंतरराष्ट्रीय व्यापारातून स्वतःची आर्थिक ताकद सिद्ध करावी लागते. भारत हा जगातील सर्वात वेगाने वाढणारा देश मानला जातो आणि निर्यात-आयात या दोन्ही क्षेत्रांमध्ये त्याचा मोठा वाटा आहे. परंतु या व्यापाराची गती आणि परिणामकारकता ठरवणारा एक महत्वाचा घटक म्हणजे वित्तीय साक्षरता. वित्तीय साक्षरता म्हणजे केवळ पैसे कसे वापरायचे हे जाणणे नव्हे, तर योग्य गुंतवणूक, बचत, परकीय चलनाचे व्यवस्थापन, कर्जाचा वापर, विमा, तसेच आंतरराष्ट्रीय व्यवहारातील जोखमींचा अंदाज घेऊन योग्य निर्णय घेण्याची क्षमता होय. व्यापारी, उद्योगपती, लघु व मध्यम उद्योग (MSMEs) आणि सर्वसामान्य कामगार हे सर्व आंतरराष्ट्रीय व्यापाराच्या साखळीत जोडलेले आहेत. जर या सर्वाना वित्तीय ज्ञान नसेल तर व्यापाराच्या संधी असूनही त्याचा पूर्ण फायदा घेता येत नाही.

भारताची आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील स्पर्धा चीन, अमेरिका आणि ASEAN देशांसारख्या राष्ट्रांशी आहे. या देशांमध्ये वित्तीय साक्षरतेची पातळी तुलनेने अधिक आहे. त्यामुळे ते देश व्यापारात जास्त सक्षम ठरतात. भारतात मात्र अजूनही ग्रामीण भागात, लघु उद्योग क्षेत्रात आणि नवउद्योजकांमध्ये वित्तीय साक्षरतेचा अभाव जाणवतो. म्हणूनच, भारताच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला अधिक गती देण्यासाठी वित्तीय साक्षरता हा एक मूलभूत पाया आहे. योग्य वित्तीय ज्ञान मिळाले तर व्यापारी परकीय चलनाचे उतार-चढाव समजून घेऊ शकतात, निर्यातदार योग्य किंमत ठरवू शकतात, तसेच आंतरराष्ट्रीय बाजारात आत्मविश्वासाने स्पर्धा करू शकतात.

भारताच्या व्यापाराची पार्श्वभूमी :

भारत हा वेगाने पुढे जाणारा देश आहे. आपली अर्थव्यवस्था मोठी होत असताना परदेशाशी होणारा व्यापारही झपाट्याने वाढतो आहे. देशाला परकीय चलन मिळावे, नवी तंत्रज्ञानं यावीत आणि लोकांना रोजगार मिळावा यासाठी आंतरराष्ट्रीय व्यापार खूप महत्वाचा आहे. भारत परदेशात अनेक गोष्टी विकतो (निर्यात

करतो) – जसे की पेट्रोलियम उत्पादने, हिरे-रत्ने, औषधे, कापूस, औद्योगिक यंत्रसामग्री आणि शेतीमाल. या वस्तूंच्या मदतीने भारताला चांगली कमाई होते आणि जगात भारताचा दर्जाही वाढतो. पण दुसऱ्या बाजूला भारताला अनेक गोष्टी बाहेरून विकत घ्याव्या लागतात. आयात कराव्या लागतात. त्यात कच्चे तेल, सोने-चांदी, इलेक्ट्रॉनिक वस्तू, खत आणि औद्योगिक कच्चांमाल यांचा जास्त समावेश आहे. म्हणजेच भारत अजूनही उर्जेसाठी आणि प्रगत तंत्रज्ञानासाठी परदेशावर अवलंबून आहे.

व्यापार करताना काही देश भारतासाठी खूप जवळचे भागीदार ठरतात. उदाहरणार्थ, अमेरिकेसोबत भारताची जास्त निर्यात आहे, त्यामुळे आपल्याला फायदा होतो. पण चीनकडून आपण खूप आयात करतो, त्यामुळे तुटवडा घाटा होतो. आज सरकार अनेक योजना राबवत आहे – जसे "मेक इन इंडिया", निर्यात वाढवणाऱ्या योजना आणि इतर देशांसोबत व्यापार करार. या गोष्टींमुळे भारताचा व्यापार आणखी मजबूत होत आहे. पुढच्या काळात तरुण कामगारशक्ती, तंत्रज्ञान आणि डिजिटल सेवा यांच्या जोरावर भारत जगाच्या व्यापारात अजून मोठी भूमिका बजावेल.

भारतातील वित्तीय साक्षरता:

भारतात २०२५ पर्यंत आर्थिक साक्षरतेचा दर साधारण २४% आहे, असं नॅशनल सेंटर फॉर फायनान्शियल एज्युकेशन (NCFE), रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया (RBI) आणि सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (SEBI) यांच्या सर्वेक्षणांमधून कळून येते. ही आकडेवारी दाखवतो की, किती लोकांना व्याजदर, महागाई, अंदाजपत्रक बनवणं आणि जोखीम व्यवस्थापन यासारख्या मूलभूत आर्थिक गोष्टी कळतात. तर जगाचा सरासरी दर ४२% असताना, भारतातला हा कमी दर दाखवतो की, आर्थिक शिक्षणात अजून खूप काही करणं बाकी आहे. यामुळे कर्जात अडकणं, चुकीच्या गुंतवणुकी आणि आर्थिक असमानता यासारख्या समस्या उद्भवतात.

भारताची अर्थव्यवस्था झपाट्याने वाढत आहे आणि ८२% लोक डिजिटल पेमेंट वापरत असले, तरी आर्थिक साक्षरता वाढवणं गरजेचं आहे. विशेषतः तरुण, महिला आणि गावात राहणाऱ्या लोकांमध्ये ही साक्षरता कमी आहे, ज्यामुळे लिंग आणि क्षेत्रीय फरक दिसतात. RBI चा फायनान्शियल लिटरसी वीक २४ - 28 फेब्रुवारी २०२५, थीम: "आर्थिक साक्षरता, महिलांची समृद्धी" आणि नॅशनल स्ट्रॅटेजी फॉर फायनान्शियल एज्युकेशन (NSFE) २०२०-२५ यासारख्या योजना २०२५ पर्यंत ५० कोटी लोकांपर्यंत पोहोचण्याचा प्रयत्न करत आहेत. डिजिटल साधनं, सामाजिक माध्यम आणि सरकारी योजनांमुळे जागरूकता वाढली जात आहे,

पण साध्या बँकिंग व वित्तीय मधील संकल्पना कळतात असे फक्त २५ % प्रमाण कमी आहे त्यातून जास्त कर्ज घेणं यासारख्या अडचणी अजूनही आहेत.

निर्यातीत वित्तीय साक्षरतेची भूमिका :

जागतिक बाजारपेठेत स्पर्धा अत्यंत तीव्र आहे. यासाठी निर्यातदाराला योग्य खर्च मोजणी आणि किंमत ठरवणे आवश्यक असते. हा निर्णय घेण्यासाठी वित्तीय ज्ञान उपयुक्त ठरते. चलन व्यवहारांमध्येही वित्तीय साक्षरतेचे महत्त्व लक्षात येते. निर्यातीचे पैसे बहुधा डॉलर, युरो किंवा इतर परकीय चलनात येतात, त्यामुळे रुपयाच्या दरातील बदलांचा परिणाम समजणे गरजेचे असते. बँकिंग आणि कर्ज सुविधांचा योग्य वापर देखील आवश्यक आहे. निर्यात सुरू करण्यासाठी भांडवल लागते; या भांडवलासाठी घेतलेले कर्ज, त्याचे व्याजदर आणि निर्यात क्रेडिट गॅरंटी योजनेचा लाभ घेण्यासाठी वित्तीय साक्षरता मदत करते.

आयातीत वित्तीय साक्षरतेची भूमिका :

भारत मुख्यतः कच्चे तेल, यंत्रसामग्री, इलेक्ट्रॉनिक्स, सोनं आणि रसायने आयात करतो. आयातीसाठी जास्त पैसे खर्च करावे लागतात, त्यामुळे खर्चाचे नियोजन करणे आवश्यक असते. फक्त स्वस्त किंमतीवर लक्ष न देता, दीर्घकालीन आर्थिक फायदे कसे मिळतील हे पाहण्यासाठी वित्तीय ज्ञान गरजेचे ठरते. याशिवाय, व्यापार संतुलन समजणे सुद्धा महत्त्वाचे आहे. आयात जास्त आणि निर्यात कमी असल्यास देशाचा ताळेबंद बिघडतो, त्यासाठी योग्य आर्थिक धोरण आखणे आवश्यक आहे.

व्यापारावर वित्तीय साक्षरतेचा परिणाम :

व्यापार म्हणजे फक्त वस्तूंची खरेदी-विक्री नाही, तर त्यामागे पैशांचे शहाणपणाने व्यवस्थापन, जोखीम समजून निर्णय घेणे आणि भविष्यासाठी नियोजन करणे देखील महत्त्वाचे असते. जर व्यापाऱ्याला उत्पन्न, खर्च, बचत, गुंतवणूक, कर्ज, विमा आणि चलनातील बदलांची माहिती असेल, तर तो अधिक शहाणे निर्णय घेऊ शकतो. वित्तीय साक्षरतेमुळे व्यापार करताना फसवणूक कमी होते, नफा वाढतो आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत स्पर्धा करण्याची ताकद मिळते.

म्हणूनच असे म्हणता येईल की, वित्तीय साक्षरता ही व्यापाराच्या यशाची किल्ली आहे.

वित्तीय साक्षरतेच्या अभावाचे परिणाम :

वित्तीय साक्षरता नसल्यास व्यक्ती, कुटुंब आणि देशालाही गंभीर परिणाम भोगावे लागतात. पैशांचा योग्य वापर, बचत, कर्ज घेण्याची काळजी, फसवणूक टाळणे अशा बाबतीत अडचणी येतात. उदा, अनावश्यक

कर्ज, चुकीची गुंतवणूक किंवा फसवणुकीचे बळी पडणे यामुळे आर्थिक स्थिती ढासळते. व्यापारातही आर्थिक ज्ञान नसेल तर तोट्यात जाण्याची शक्यता वाढते. देशाच्या अर्थव्यवस्थेत असमतोल निर्माण होतो आणि प्रगतीला अडथळे येतात. वित्तीय साक्षरतेचा अभाव हा फक्त व्यक्तीपुरता मर्यादित नसून, समाज आणि देशाच्या आर्थिक विकासावरही नकारात्मक परिणाम करतो.

सरकारी धोरणे आणि उपक्रम :

आज फक्त शिक्षण घेणे पुरेसे नाही, पैशांचे योग्य नियोजन आणि वापर देखील महत्वाचे आहे. यालाच आपण वित्तीय साक्षरता म्हणतो. सरकारनेही हे लक्षात घेत अनेक योजना आणि उपक्रम राबवले आहेत.

1. PMFME योजना – कृषी-प्रक्रिया व लघुउद्योगांना मदत.
2. Startup India – नवउद्योजकांना प्रोत्साहन.
3. Skill India – कौशल्य विकास.

यांसारख्या योजना लोकांना व्यवसाय, रोजगार आणि आर्थिक व्यवस्थापनाचे ज्ञान देतात. शालेय व महाविद्यालयीन स्तरावरही आर्थिक साक्षरतेवर भर दिला जात आहे. लहानपणापासून विद्यार्थ्यांना पैशांची किंमत, बचत, गुंतवणूक आणि कर्ज शिकवल्यास ते मोठेपणी योग्य आर्थिक निर्णय घेऊ शकतात. सरकारी धोरणे आणि शैक्षणिक उपक्रम आर्थिक साक्षरतेला बळकट करतात आणि समाज व देशाच्या आर्थिक विकासाचा पाया मजबूत करतात.

संदर्भ सूची :

1. Amit Kapoor (2025) Enhancing MSMEs Competitiveness in India, NITI Aayog
2. <https://byjus.com/commerce/meaning-and-reasons-for-international-trade/> 2025
3. <https://ibef.org/blogs/india-s-growing-financial-literacy> 2022, 14:00
4. <https://ncfe.org.in/ncfes-initiatives/ncfe/2025>
5. <https://sell.amazon.in/grow-your-business/amazon-global-selling/blogs/international-trade> 2025

6. https://www.business-standard.com/content/specials/the-growing-importance-of-financial-literacy-in-2025-125041800786_1.html
Updated : Apr 22
7. <https://www.ippbonline.com/web/ippb/financial-literacy-week-2025>
8. <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2105736>
Financial Literacy Week 2025 (February 24 – 28, 2025)
9. <https://www.ris.org.in/sites/default/files/Publication/DP-286-PDash-and-Rahul-Ranjan.pdf>
10. Jason Fernando (2025) Financial Literacy: What It Is, and Why It Is So Important to Teach Teens
11. Khurram Rehman (2024) Determinants of financial literacy: a systematic review and future research directions, [springeropen.com](https://www.springeropen.com)
12. NEELAM1 (2024) Impact of Financial Literacy in India, Publication in the International Journal of Law Management & Humanities
13. Prof. Syed Ali (2024) Financial Literacy In India
14. Rafia Gazala (2023) International Trade Profile of India
15. Reem Heakal (2025) International (Global) Trade: Definition, Benefits, and Criticisms
16. Salih Turan Katircioglu (2007) Financial development, trade and growth triangle: the case of India
17. Shweta Kulshrestha (2023) The role of financial technology in enhancing financial literacy & inclusion among low-income households in India
18. Sree Nagalakshmi. P (2024) An Emprical Study on Financial Literacy in India